

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КОМУНАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ У КОНТЕКСТІ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ

**О. В. Димченко, доктор економічних наук.
Харківська національна академія міського господарства.**

© Димченко О.В., 2013.

Стаття отримана редакцією 13.02.2013 р.

Вступ. Беручи до уваги той факт, що економіка в цілому нерівновагома (нестійка, коливальна, хвильова, циклічна, вихрова й т. ін.), а суб'єкти економічного процесу прагнуть до пошуку стабільності або динамічної рівноваги, то побудова антикризових стратегій підтримки, опори кризовим механізмам досить актуальна в науковому плані й необхідна в практичному використанні. Перебуваючи в кризі, увесь світ шукає вирішення цього питання, спираючись на історію, науку, досвід, антикризові заходи й моделі [1–4]. Обраний напрям досліджень має основні зв'язки з тематикою реформ, програмою забезпечення конкурентоспроможності країни й з усім комплексом питань регіональної політики. Саме на рівні регіонів розв'язуються завдання збереження стабільності економічних систем у кризових умовах. Більш детально розглянута ситуація в житлово-комунальному господарстві (ЖКГ) міст, оскільки вони повинні забезпечувати життєвий рівень населення за будь-яких умов.

Наслідки монетаристської політики, відсутність регулювання міжгалузевих цінових відносин, безліч інших вад управління сферою житлово-комунального господарства підсилили її кризовий стан, обумовлений неефективною системою керування, незадовільним фінансовим становищем, відсутністю економічних стимулів зниження витрат, пов'язаних з наданням житлових і комунальних послуг, нерозвиненістю конкурентного середовища та, як наслідок, високим ступенем зношування основних фондів, неефективною роботою підприємств, втратами ресурсів. Утримувати цей комплекс у його сучасному стані непосильно як для споживачів житлово-комунальних послуг, так і для бюджетної сфери. Проблему посилює значний обсяг накопиченої заборгованості в житлово-комунальній сфері [5].

Одним з напрямів подолання системної кризи в галузі, забезпечення переходу до нової моделі стійкого функціонування житлово-комунального комплексу є використання системного підходу до забезпечення економічної безпеки підприємств.

Аналіз експертних оцінок загострення кризової ситуації в ЖКГ свідчить про досить тривалий процес входження в кризу й виходу з нього.

Зокрема, П. Кругман пише, що «найближчим часом світ стане «у режимі хитання» переходити від кризи до кризи, кожна з яких буде дуже сильно пов'язана із проблемою генерування попиту». Хоча далі й підкреслює: – «не думаю, що ми рухаємося в напрямку депресії, хоч і не впевнений у цьому» [6]. Д. Стигліц, аналізуючи положення в США, не заперечує «можливості ще одного падіння економіки», хоча прогнозує ймовірність виходу із кризи за досить тривалий період і гранично низькими темпами [7].

З аналізу структури кризових секторів, наданих у таблиці 1, можна зробити висновок, що в найгіршому стані перебуває екологічна безпека, техніко-технологічна база виробництва, фінансова система, механізми стимулювання.

Таблиця 1. Напрями загострення кризової ситуації в ЖКГ, реальні терміни й імовірність поліпшень*

№ з/п	Криза (за секторами)	Тривалість нагромадження негатива, років	Тривалість подолання негатива, років	Імовірність розв'язання проблеми протягом 10-літнього періоду
1	Якість продукції (послуг)	20	15	0,3
2	Техніко-технологічна криза	25	30–40	0,5
3	Фінансова криза	18	5–6	0,9
4	Рівень надійності систем ЖКГ	8–10	20–25	0,6
5	Криза довіри	-	5–7	0,8
6	Криза мислення й сприйняття інновацій	4–5	5–7	0,7
7	Криза механізмів стимулювання	10	3–5	0,9
8	Криза стратегічного планування	15	4–6	0,9
9	Екологічна безпека	30	10–12	0,8
10	Стан кадрової системи	15	15	0,9
11	Інвестиційна політика	10	7	0,7

* - експертні оцінки групи фахівців, узагальнені автором [8].

Таким чином, розв'язання проблем економічної безпеки комунальних підприємств, обумовлених, у тому числі й системною кризою, перебуває в зоні необхідності прийняття зважених і своєчасних рішень з огляду на можливі наслідки, пов'язані із соціальною напруженістю й екологічною безпекою.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток управління економічною безпекою на рівні підприємств зробили В. В. Бандурін [9], Т. Г. Васильцев [10], Т. С. Клебанова [11] та інші. Беручи до уваги важливість отриманих результатів, необхідно відзначити, що деякі істотні аспекти проблеми управління економічною безпекою комунальних підприємств вимагають подальшого вдосконалення й розвитку. Актуальність дослідження підтверджується відсутністю єдиної точки зору на методологію оцінки й аналізу економічної безпеки, наявністю протиріч у підходах, методах і механізмах управління, недостатньою вивченістю проблеми виведення підприємства із кризи в рамках управління безпекою. Особливої актуальності набуває вирішення цього питання в рамках завдання залучення інвесторів у галузь ЖКГ.

Мета статті. У зв'язку із цим, метою дослідження є уточнення теоретичних основ системи економічної безпеки підприємств, виявлення факторів впливу і виділення наслідків в економічній системі при її виході із кризових ситуацій. У частині прикладної спрямованості дослідження, орієнтація зроблена на такий важливий об'єкт міської економіки, як житлово-комунальне господарство.

Основний матеріал і результати. У системі полярних зв'язків розвитку природи й суспільства економічна безпека є відповідною реакцією на загрози й небезпеки функціонування суб'єктів ведення господарства.

Необхідність постійного застосування механізмів економічної безпеки пояснюється об'єктивним завданням кожного суб'єкта господарювання щодо забезпечення стабільного функціонування й досягнення головної мети діяльності. Від ефективного досягнення мети діяльності комунальних підприємств безпосередньо залежить якість життя населення, умови його роботи, успішне виконання функцій органами місцевого самоврядування. Рівень

економічної безпеки визначається тим, наскільки ефективно керівництву підприємства вдається запобігти можливим загрозам і усунути збиток від негативних впливів на ті або інші складові економічної безпеки.

Залежно від суб'єктної обумовленості, фактори негативного впливу на економічну безпеку можуть бути й суб'єктивними. До об'єктивних належать негативні впливи, що виникають без участі й усупереч волі конкретного підприємства або його окремих працівників, а суб'єктивні є наслідком неефективної роботи підприємства в цілому [12].

Зовнішні загрози функціонуванню комунальних підприємств обумовлені недосконалою нормативно-правовою базою, аспектами, пов'язаними з нерозвиненістю конкурентного середовища, монопольним характером діяльності, з одного боку, й необхідністю функціонування за законами комерційних суб'єктів – з іншого.

Що стосується суб'єктивних факторів, які мають негативну тенденцію, до них можна віднести низьку питому вагу фахівців із профільною освітою, неефективну систему керування, відсутність економічних стимулів зниження витрат, пов'язаних з наданням житлових і комунальних послуг, високий ступінь зношування основних фондів, що сприяє значним втратам ресурсів.

Для наступного аналізу істотних проблем економічної безпеки доцільно, насамперед визначитися з поняттями «економічна загроза» й «економічна небезпека». Відмінність між економічними загрозою та небезпекою визначається розвитком імовірності втрат, перетворенням джерела з потенційного в реальний фактор. Для останнього етапу розвитку небезпеки наслідком є руйнування частини або всіх організаційно-економічних структур суб'єкта ведення господарства, що унеможливує виконання місії підприємства.

Для суб'єктів ведення господарства виділяють три етапи розвитку економічної загрози:

1. Потенційна можливість втрат (загроза).
2. Реальна можливість втрат прибутків і джерел їхнього надходження, які відновляються (допорогова небезпека).
3. Реальна можливість втрати статусу й згортання діяльності суб'єкта ведення господарства (післяпорогова небезпека).

Поява загрози визначає потенційну можливість економічних втрат підприємства. Реакція останнього на появу загрози повинна проявлятися у формуванні передумов для відбиття можливої небезпеки негативних наслідків. Отже, економічна загроза – це потенційна можливість заподіяння збитку суб'єктам господарської діяльності з боку окремих факторів внутрішнього й зовнішнього середовища.

Природа економічної загрози має потенційний характер, але вона усвідомлюється людиною, хоча й не має реальних ознак. Усвідомлення економічної загрози дає можливість суб'єктові ведення господарства створити реальну модель її відбиття (наприклад, складнопрогнозоване підвищення вартості ресурсів об'єктивно спричинить підвищення рівня тарифів за умов незмінного рівня середньої заробітної плати, це призведе до збільшення кредиторської заборгованості комунальних підприємств).

Коли економічна загроза набуває ймовірного характеру, вона перетворюється з потенційного у реальний фактор можливих економічних втрат, що має граничні показники від 0 до 1.

Таким чином, економічна небезпека – це безпосередня й реальна форма прояву загрози, що має ймовірнісну математичну інтерпретацію.

Економічна небезпека для суб'єкта господарської діяльності має різноманітні форми прояву, які можна класифікувати за такими групами:

1. Втрати організаційної структури.
2. Втрати ресурсів.
3. Втрати доходів у натуральній і вартісній формах.
4. Втрати нематеріальних активів та іміджу.

Відомо, що найбільш простою формою заподіяння втрат суб'єктам ведення господарства є позбавлення доходів у натуральній або вартісній формах. Більш радикальною формою економічних втрат є втрата ресурсів, які, у свою чергу, є джерелами доходів. Якщо втрата доходів може бути компенсована за допомогою економічних ресурсів наступною діяльністю, то втрата ресурсів узагалі позбавляє можливості одержувати доходи в майбутньому. Втрата нематеріальних активів та іміджу може супроводжуватися втратою доходів незалежно від наявності ресурсів і перешкоди придбанню останніх. Але найнебезпечнішою втратою для фірми є руйнування її організаційної структури й статусу, що означає припинення існування як суб'єкта ведення господарства.

Для підприємств ЖКГ питання економічної небезпеки функціонування нерозривно пов'язані із соціальною напруженістю, екологічними проблемами, втратою інвестиційної привабливості й ін.

Проблема втрат, перевитрат, нераціональної витрати матеріалів і енергоресурсів для ВКГ як елемента ЖКГ є одночасно вкрай актуальною й разом з тим недостатньо розробленою [13,14]. І ця «нерозробленість» досить багатопланова. Аналітики звичайно наводять дані про втрати поданої в мережу води, про те, що енергоємність 1м³ води в Україні у два і більше разів перевищує аналогічний європейський показник. І в цьому криється економічна небезпека для підприємств ВКГ.

Але проблема в дійсності набагато ширша: мова йде про переосмислення й переоцінення поглядів фахівців і суспільства на роль і характер роботи цієї великомасштабної системи міської економіки. Для цього, по-перше, необхідно більш повно визначити сутність самого поняття «втрати». Правомірно вважати, що до втрат можуть належати, крім загально визнаних прямих втрат, такі види: збиток, перевитрата, недоотримана вигода, затримка в часі платіжних коштів, невикористаний потенціал, тобто втрати ресурсів, потенціалу, темпів розвитку, рівня фінансової стабільності. Про втрати можна говорити й в аспекті окремих учасників системи послуг: «Завищені ціни монополіста означають недоспоживання або додаткові витрати споживача» [15 с. 269]. У загальній розмаїтості видів втрат у системах ВКГ є ті, на які треба звернути особливу увагу з причини їх практично повного ігнорування в економічних дослідженнях.

Насамперед це втрати державних фінансів, які виникають через вимушене дотування безгосподарності й неплатежів. Втрати несуть промисловість і бізнес, змушені «доплачувати» за завищеними тарифами за знижені тарифи населення.

Екологічні втрати, у тому числі збиток здоров'ю населення внаслідок споживання неякісної води. Втрати, пов'язані з аварійністю на дорогах у результаті розривів водопровідно-каналізаційних систем і витоку води. Втрати від злочинства в результаті розкрадань – несанкціоноване підключення. Збиток від підтоплення, обчислювальний мільйонами доларів.

Зниження стабільності й надійності – це теж різновид втрат.

Система втрат, на жаль, не вивчається як комплексне явище. Приміром, із всієї поданої до міста питної води більше 80% витрачається на технічні потреби. Загальний спектр втрат і перевитрат не має якісної аналітики за безліччю ознак, у тому числі в розрізі характеристик: постійні, епізодичні, припустимі, сезонні, аварійні, технічні, економічні, організаційні втрати й т. ін. Негативним узагальнюючим результатом такої ситуації є нерозвиненість у суспільстві культури водокористування, економічного мислення, спрямованого на ощадливе ставлення до питної води, що у свою чергу призводить до виникнення соціальної напруженості.

Концепція «системної моделі втрат» ефективно може бути використана для розв'язання різноманітних завдань у тарифній політиці, розшивці вузьких місць, виборі пріоритетів, інвестиційних розрахунках та ін. Особливо актуальна вона в стратегічному плануванні й менеджменті [16].

Базовими критеріями оцінювання економічної безпеки ВКГ та визначниками стратегічних цілей розвитку є:

- надійність і стабільність роботи;
- керованість;
- економічність та ефективність;
- екологічна безпека;
- корпоративність у регіональній системі.

Розглянемо запропоновані критерії більш докладно.

Надійність означає, що підприємства ВКГ, як життєзабезпечуюча місто система, повинні працювати безупинно, в оптимальному режимі, гарантуючи нормативні потреби й нормативну якість товару та послуг. Допускаються окремі локальні збої й неполадки при їхній оперативній ліквідації.

Керованість – це здатність до адаптації, можливість ефективно працювати в нестандартних ситуаціях, готовність до інновацій, стимул до кооперативної організації діяльності, легкість переходу на новий режим та ін. Сюди належать реформаційні перетворення й стратегічний менеджмент.

Економічність і ефективність означає використання всіх наявних ресурсів системи з високим ККД, мінімізацію витрат, енергозбереження, скорочення втрат. Ефективність вимагає роботи з достатньою рентабельністю й нарощуванням потенціалу, що забезпечується інноваційними технологіями, високою організацією, науковою обґрунтованістю прийнятих рішень.

Екологічна безпека означає відповідність питної води стандартам якості, необхідний запас міцності й резервності, економічну стабільність, екологічну безпеку (мінімальний вплив на навколишнє середовище). У безпеку входить і комплекс робіт із захисту від шкідництва (навмисного). Проблема безпеки не менш складна, ніж проблема ефективності або управління розвитком. У її основі – дія явних і прихованих загроз. Її розв'язання спрямоване на підвищення опірності загрозам, акумуляцію резервів, підготовку стандартних технологій (сценаріїв) попередження загроз і ліквідації наслідків їхнього здійснення.

Безпека забезпечується й наявністю резервів, завдання яких – захист від «перевантаження» технологій, від хаосу й некерованості, від випадкових ситуацій і навмисних шкідництв. Як у втратах, так і в безпеці складна структура складових частин, серед яких можна виділити: техніко-технологічний аспект безпеки, санітарний, виробничий, економічний, екологічний, інформаційний, просторовий, організаційно-управлінський і т.д.

Таким чином, під системою економічної безпеки комунального підприємства розуміємо сукупність адаптаційних і рефлексивних механізмів, що дозволяють запобігати проблемним ситуаціям, а у випадку настання – гарантувати оптимальну модель антикризової стратегії за наявних ресурсів з найвищою віддачею.

Механізми протидії економічним загрозам мають досить складну структуру, оскільки на економічному становищі підприємства відображаються не тільки економічні, але й інші форми небезпеки, що погіршують його. Кожна з них створює для підприємства ризикову ситуацію. Тому загалом механізми захисту первинної структурної ланки економіки можна визначити як механізми управління ризиками.

Для забезпечення економічної безпеки доцільно використовувати стратегії управління ризиками, які включають:

1. Запобігання економічній небезпеці означає відмову від тих форм економічної діяльності, які несуть у собі значний рівень ризику. На перший погляд здається, що цей метод дає широкі можливості розв'язання багатьох проблем, пов'язаних із забезпеченням безпеки функціонування підприємства. Однак повністю уникнути небезпеки в економічній діяльності можна тільки за умови відсутності економічної діяльності як такої.

2. Передача ризику. Розвиток інституту страхування свідчить про підвищення рівня його диверсифікованості й можливість використання страхових механізмів на всіх етапах функціонування підприємства.

3. Скорочення й нейтралізація економічної небезпеки. У цьому випадку встановлюється підвищений контроль над розвитком проблемної ситуації, створюються системи захисту, розробляються плани й моделі поведінки для її обмеження або попередження негативних проявів.

Згідно з напрямками прояву економічної небезпеки, засоби протидії можна поділити на: технічні, технологічні, економічні, правові, інформаційні, організаційні, соціально-психологічні й ін.

Економічні засоби захисту підприємства передбачають постійне врахування власних інтересів у взаєминах з державними органами й установами, юридичними й фізичними особами при оформленні відносин постачання, реалізації продуктів і послуг, інвестицій і платежів.

Висновки. Таким чином, особливу значущість дослідження кризової ситуації в галузі ЖКГ і підвищення рівня економічної безпеки комунальних підприємств набувають для України, де системна криза представлена цілим спектром негативів. Це визначає необхідність більш глибокого осмислення категорії «економічна безпека», внутрішніх механізмів розвитку, очікуваних наслідків прояву кризової ситуації. У дослідженні дано визначення системи економічної безпеки комунального підприємства, уточнено характерні ознаки загострення кризової ситуації в ЖКГ з акцентом на реальних строках і ймовірності поліпшень, розглянуто стратегії управління ризиками, запропоновано концепцію системної моделі витрат у ЖКГ на прикладі ВКГ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сакс, Дж. Д. Макроэкономика. Глобальный подход / Дж. Д. Сакс, Ф. Б. Ларрен: пер. с англ. – М.: Дело, 1996. – 211 с.
2. Хансен, Э. Экономические циклы и национальный доход / Э. Хансен [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [//www.ek-lit.agava.ru/neoksod2.htm](http://www.ek-lit.agava.ru/neoksod2.htm)
3. Макогон, Ю. Украинская экономика на фоне выздоравливающих после кризиса экономик других стран / Ю. Макогон // *Економіст*. – 2009. – № 9. – С. 8-11.
4. Korotayev A, Tsirel S. A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008–2009 Economic Crisis [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [//www.escholarship.org/uc/item/9jv108xp](http://www.escholarship.org/uc/item/9jv108xp).
5. Соргутов, И. В. Формирование инвестиционно-инновационного фонда в рамках повышения экономической безопасности ЖКХ / И. В. Соргутов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [//http://memorandum.su/pdf/conf_11_1.pdf](http://memorandum.su/pdf/conf_11_1.pdf)
6. Дымченко, Е. В. Эволюционный взгляд на формирование кризисных процессов в экономике / Е. В. Дымченко // Бюлетень міжнародного Нобелівського економічного форуму: Дніпропетровський університет економіки та права. – №1(3). – Т.2. – 2010. – С.81-90.
7. Кругман, П. Возвращение Великой депрессии? / П. Кругман. – М.: Экспо, 2009. – 326 с.
8. Стиглиц, Д. Экономика государственного сектора. / Д. Стиглиц. М.: Бизнес, 2003. – 438 с.
9. Бандурин, В. В. Корпоративное управление в условиях рынка (на примере ФПГ) / В. В. Бандурин, Л. П. Беленький. М.: Издательство Минобороны РФ, 1996.–236 с.
10. Васильців, Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: монографія / Т. Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.
11. Геєць, В. М. Моделирование економічної безпеки: держава, регіон, підприємство: монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. – Харків.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 240 с.
12. Угроза и опасность экономической деятельности субъектов общества [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [//http://www.topknowledge.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=3874:2012-07-19-19-36-04&catid=158:2012-07-19-19-34-13&Itemid=23](http://www.topknowledge.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=3874:2012-07-19-19-36-04&catid=158:2012-07-19-19-34-13&Itemid=23)

13. Бражникова, Л. Н. Стратегическое управление финансовой деятельностью предприятий ЖКХ: монография / Л. Н. Бражникова; НАН Украины. Институт экономики промышленности. – Донецк: Юго-Восток, 2010. – 499 с.
14. Качала, Т. М. Житлово-комунальне господарство в системі міського комплексу: монографія / Т. М. Качала. – К.: Наукова думка, 2008. – 415 с.
15. Малахов, Н. Б. Естественные монополии. Сущность и институциональные механизмы регулирования / Н. Б. Малахов. – Х.: «ИД»ИНЖЭК», 2006. – 343 с.
16. Димченко, О. В. Системний підхід до аналізу втрат у водопостачанні та обґрунтування інвестиційної складової тарифу / О. В. Димченко, О. І. Славута // Економіка: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. – Вип. 258: У 4 т. – Т.2. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – 308 с.

УДК 65.012.8:64

Димченко Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент кафедри міської і регіональної економіки. Харківська національна академія міського господарства. **Економічна безпека комунальних підприємств у контексті антикризової стратегії розвитку.** Наведено визначення системи економічної безпеки комунального підприємства, уточнено характерні напрями загострення кризової ситуації в ЖКГ з акцентом на реальних строках і ймовірності поліпшень, розглянуто стратегії управління ризиками, запропоновано концепцію системної моделі витрат у ЖКГ на прикладі ВКГ.

Ключові слова: економічна безпека, комунальне підприємство, втрати, криза.

УДК 65.012.8:64

Дымченко Елена Владимировна, доктор экономических наук, доцент кафедры городской и региональной экономики. Харьковская национальная академия городского хозяйства. **Экономическая безопасность коммунальных предприятий в контексте антикризисной стратегии развития.** Дано определение системы экономической безопасности коммунального предприятия, уточнены характерные направления обострения кризисной ситуации в ЖКХ с акцентом на реальных сроках и вероятности улучшений, рассмотрены стратегии управления рисками, предложена концепция системной модели потерь в ЖКХ на примере ВКХ.

Ключевые слова: экономическая безопасность, коммунальное предприятие, потери, кризис.

UDK 65.012.8:64

Dymchenko Olena, Doctor of Sciences (Economic), Associate professor, Associate professor of Department of Municipal and Regional Economy. Kharkiv National Academy of Municipal Economy. **Economic safety of the municipal enterprises in the context of anti-crisis development strategy.** The definition of economic safety system of the municipal enterprise is given in the article, the directions of crisis situation aggravation in housing and communal services, with emphasis on real terms and probability of improvements are specified, risk management strategy are considered, the concept of system model of losses in housing and communal services, on the example of water supply system is offered.

Keywords: economic safety, municipal enterprise, losses, crisis.